

Leadership is another critical success factor – an effective leader must motivate, coordinate actions, and resolve conflicts promptly. Poor leadership can not only diminish the team's innovation potential but also generate additional internal problems for the organization.

Another essential aspect is creating an environment that fosters innovation. This involves providing necessary resources such as time, technology, and finances, as well as cultivating a culture where every employee feels valued and encouraged to share their ideas. Without proper support from leadership, even the most talented teams may fail to successfully implement innovations.

The study of the impact of team management on an organization's innovative development is crucial for both academic research and managerial practice. It helps to understand how to manage teams effectively to enhance competitiveness and ensure sustainable growth in the face of constant changes in the modern environment.

Key words: *Team management, innovative development, innovations, enterprise, economy.*

Стаття надійшла до редакції 04.10.2024 р.

УДК 373.5.016:[821.09:7.04(477)]

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317661](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317661)

АЛЛА БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-4140-4733

ЮРІЙ БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-0938-9588

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ОПРАЦЮВАННЯ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автори статті розгортають власні методико-літературознавчі пропозиції щодо вирішення важливої дидактичної проблеми – комплексного вивчення образів-символів, виходячи із хронологічної структури художніх джерел, їх ідейно-тематичного навантаження, словесного оформлення символічних утворень. Провідна думка статті полягає в тому, що осмислення образів-символів, їх змісту та художнього значення має впливати з усього системного аналізу літературного джерела й бути його частиною. Образи-символи слід розглядати як своєрідні «уламки» (Гадамер, 2001) художньої структури тексту, у якій вони займають органічне місце, а тому можуть бути пояснені тільки як її частина.

Викладені судження ілюструються значною кількістю літературного матеріалу, уключеного до шкільних програм. Це твори Т. Шевченка («Кавказ»), П. Куліша («Чорна рада»), І. Франка («Зів'яле листя», «Сойчине крило», «Легенда про вічне життя»), М. Коцюбинського («Intermezzo»), В. Стефаніка («Камінний хрест») та ін. На прикладі деяких із цих творів продемонстровано, що образи-символи виконують об'єднувальну та узагальнювальну роль в організації художнього тексту, забезпечують вираження провідних думок автора. Виходячи із цього, пропонується вивчати образи-символи на заключному етапі аналізу літературного твору, коли учні засвоїли всю систему значень, закладених у текст, специфіку їх образного вираження з допомогою багатьох інших засобів, використаних письменником. У результаті опрацювання символів стає ніби кульмінаційним моментом в осягненні школярами літературного джерела, вони постають квінтесенцією художньої картини, яку учні намагаються опанувати. Для цього учасників навчального процесу слід націлювати на авторське розуміння ключових світоглядних феноменів, якими є образи космосу (природи), Бога, людини, суспільства й нації.

Ключові слова: *образ-символ, символізація, узагальнення, абстрактне, конкретне, «відсторонення», художня деталь, хронотон, ідейно-тематичний зміст.*

Постановка проблеми. Значна кількість літературних творів, передбачених для вивчення в середній школі (особливо в 9-11 класах), містять образи-символи, які допомагають концептуалізувати зображене й часто винесені в сильну позицію тексту – його заголовки, тим самим привертаючи увагу школярів від самого початку опрацювання художнього матеріалу. Зокрема, це стосується роман П. Куліша «Чорна рада»,

оповідання та збірку віршів І. Франка «Сойчине крило» й «Зів'яле листя», новелу В. Стефаника «Камінний хрест» та ін. І навіть якщо символ не є заголовком, обійти його увагою на уроці неможливо, адже він – свого роду семантичний центр зображеного, образ, який значною мірою пов'язаний з усім змістом літературного твору й акумулює його сутність. Це впливає з того, що символ – естетично канонізована концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знаку, понятійної сфери. Символ має метонімічне значення імені цієї концептуальної структури. Символ характеризується інтенційністю, образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю» (Селіванова, 2011, с. 645-646). Під іншою концептуальною структурою, на наш погляд, і слід розуміти художній текст, із яким образ-символ перебуває у великій кількості названих зв'язків.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення образів-символів у середній школі практично не розкрита. Існують лише окремі напрацювання (Я. Зеленська (2009), А. Іващенко (2018)). У більшості випадків дослідники торкаються культурологічних та літературознавчих аспектів (І. Гончарова, Л. Демидюк, Д. Загайська, В. Кононенко, М. Кудрявцев, Ю. Логвиненко, Г. Сабат, Ю. Сватко, Н. Сиромля, А. Стебельська), а методичні залишаються поза увагою.

Мета наукової розвідки. Методична думка виробила багато шляхів опрацювання літературного твору та його структурних елементів. До аналізу символічних утворень надаються словесно-образний, хронотопний, проблемно-тематичний, ідеаційно-концептуальний, який допомагає розкрити світогляду спрямованість літературного матеріалу, що значною мірою виражена і з допомогою названих образів. Тому метою статті є намагання продемонструвати систему спільного осмислення на уроці художнього змісту літературного джерела та особливостей образів-символів. Це допоможе визначити не тільки оптимальні способи опрацювання символів, але й окреслити методичні закономірності, які дозволять учням збагнути їх концептуальне навантаження в конкретних текстах, а також художню природу («внутрішній механізм»), теоретичне визначення, зв'язок з усім змістом художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд проблеми вивчення образів-символів пропонуємо розпочати з визначення системи цих утворень в літературних текстах, уключених до шкільних програм. На нашу думку, вона така (Таблиця 1).

Образ-символ в літературному творі часто відіграє об'єднуювальну та узагальнюювальну роль: це своєрідний носій провідної думки тексту або його частини в сконцентрованій образній формі. «Всі різноманітні виміри життєвіту з їхніми трансценденціями простору, часу, соціальності та множинних сфер реальності інтегровані за посередництвом знаків і символів» (Дреер, 2011, с. 20). Тому, щоб учні усвідомили зміст символу та його художню функцію, необхідно здійснити попередню поглиблену інтерпретацію художнього матеріалу, виявити все його семантичне багатство, досягти належного проникнення школярами в написане автором. Вважаємо, що в більшості випадків пояснення образів-символів на уроці має відбуватися вже після основної текстуальної роботи, на її завершальному етапі (хоча й не завжди). Як пише В. Кононенко, «від знань до значень і смислів, від образів до символів – такими етапними сходинками просувається особистість у своїх пошуках адекватного сприйняття національно орієнтованого дискурсу» (Кононенко, 2010, с. 147) (усіх інших дискурсів також – Ю. Б.). Символіка «Чорної ради» (П. Куліш), «волів» (Панас Мирний, Іван Білик), «залізної руки города» (М. Коцюбинський), «камінного хреста» (В. Стефаник) та ін. «відкривається» тільки на основі усвідомлення сутності та наслідків козацької ради, на якій гетьманом було обрано Івана Брюховецького в романі «Чорна рада», трагічного становища селянства в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» чи новелі «Камінний хрест», негативного впливу міста на людину в новелі «Intermezzo» тощо. Отже, вивчення літературних творів має набувати цілеспрямованого характеру й передбачати такий аналіз тексту, який зачіпає відповідні образні та проблемно-тематичні аспекти представленої картини світу. Так, осмислення символу «залізна рука города» потребує застосування вчителем ряду навчальних дій:

1. Інтерпретацію значної кількості художніх висловів, які характеризують авторський погляд на урбаністичний простір.

3. Учнями слід говорити, що початок ХХ століття – час інтенсивної індустріалізації, появи великої кількості заводів і фабрик та пов'язаних із ними екологічних проблем.

2. Розкриття образу людини, сучасника М. Коцюбинського, в умовах індустріалізації суспільства.

Письменник називає цього сучасника автором «скреготу фабрик», «грому коліс», «пилу та диму», що сам створює нестерпні умови для існування. Експресію посилює порівняння людини зі «звіриною», яка реве, образ «ревучих потоків людського життя».

3. Осмислення психологічного стану ліричного героя на початку новели М. Коцюбинського «Intermezzo».

4. Важливо окреслити ті мовно-художні звороти, які вказують на проблеми внутрішнього стану людини в місті: обов'язки («треба», «мушу», «невільник цього многоголового звіра»), депресію («утомився»), залежність від інших («чуже життя входить в моє», «іде на мене», «твої очі (людини – Ю.Б.)...

вляють у мене», «ти хочеш виссати мене», я – заїзд для інших), нездатність знайти особистісний простір («я не можу бути самотнім»).

Таблиця 1.

Образи-символи в літературних творах, включених до шкільної програми

Літературний твір	Образ-символ	Символічне значення	Клас
Поема Т. Шевченка «Кавказ»	Орел	Імперське гноблення російським царизмом поневолених народів, зокрема Кавказу	9
Поема Т. Шевченка «Кавказ»	Прометей	Народи Кавказу, які перебувають в умовах імперського гноблення і протистоять йому	9
Роман П. Куліша «Чорна рада»	Чорна рада	Національний розбрат, деструктивні процеси, що ведуть до національного занепаду	9
Повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»	Кайдашева сім'я	Людський егоїзм, національний занепад України, психологічна деградація народу	10
Роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	Воли, які ревуть	Соціальне й національне уярмлення народу й людини зокрема, протестна реакція	10.
Поема І. Франка «Мойсей»	Мойсей, діти, Єгошуа; Гебреї, номади, Авірон, Датан	Національно-визвольний дух народу; національне занепадництво	10
Вірш І. Франка «Каменярі»	Скала, каменяр	Уособлення важких соціальних проблем, людини, яка з ними бореться	10
Поема І. Франка «Легенда про вічне життя»	Горішок	Вічне життя, прагнення його	10
Оповідання І. Франка «Сойчине крило»	Сойчине крило	Зраджене кохання	10
Збірка І. Франка «Зів'яле листя»	Зів'яле листя	Внутрішній занепад людини	10
М. Коцюбинський «Intermezzo»	Залізна рука города	Залежність людини від соціуму	10
М. Коцюбинський «Intermezzo»	Три білі вівчарки (Трепов, Оверко, Пава)	Жандармерія, селянство, панство	10
Новела В. Стефаніка «Камінний хрест»	Камінний хрест	Трагічна доля західноукраїнського селянства, зведеного до крайньої бідності і змушеного емігрувати на американський континент	10
Новела О. Кобилянської «Valse melancholique»	Обірвана струна	Обірване життя людини, нереалізована особистісна мета	10
Вірш М. Вороного «Блакитна панна»	Блакитна панна	Весна	10
Вірш Олександра Олеся «О слово рідне! Орле скутий!»	Скутий орел	Мова	10
Вірш Д. Павличка «Два кольори»	Червоний і чорний кольори	Любов і журба в житті людини	11
І. Драч балада «Крила»	Крила	Талант людини	11

5. Узагальнення одержаної в процесі текстуальної роботи інформації.

Отже, образ-символ «залізна рука города» має бути усвідомлений учнями на фоні достатньо широкої картини міського життя, яку М. Коцюбинський насичує негативними конотаціями, необхідними для того, щоб підкреслити дискомфорт ліричного героя в урбаністичному середовищі, його фізичну та психологічну залежність від соціуму. Саме в цьому контексті образ залізниці набуває додаткового символічного значення, яке письменник значною мірою прояснює всією художньою характеристикою міста.

Тому необхідно зазначити: тільки після того, як учні усвідомили авторське розуміння масштабних зображуваних феноменів, якими є образи Бога, природи, людини, суспільства, нації (у кожному тексті свої) в цілому, треба починати опрацьовувати образ-символ, який узагальнює ці явища, часто не одне, а кілька: людина й суспільство – «залізна рука города»; людина, суспільство й нація – «камінний хрест», «воли», «чорна рада» «Кайдашева сім'я» тощо. Розуміння сутності образу-символу формується всім ходом текстуального аналізу, у результаті якого школярі мають дати відповідь на питання:

Яким постає у творі той чи той феномен?

Які значення автор реалізує (розгортає) в його межах?

Чому митець обирає саме таке символічне втілення, яке виникає в контексті більш широкої картини світу?

Важливим моментом у пізнавальній роботі є те, щоб учні деталізували весь набір рис, яким наділене певне явище, сформулювали їх у вигляді вузьких слів-понять, вибудували з них семантичні ряди, тобто встановили зв'язок абстрактного з конкретним. Скажімо, місто (соціум) в новелі «Intermezzo» – це урбанізований простір, індустріалізація, екологічні проблеми, несвобода людини, знеособлення, залежність від навколишнього середовища. Такі пояснення стають основою для усвідомлення значення авторського образу-символу «залізна рука города». Вибори гетьмана в романі П. Куліша показано як торжество політичного популізму, перемога емоцій над розумом, змасовлення, а також нищення національної еліти. Це підстава для учнів задуматися, у який спосіб письменник трансформував історичну назву «Чорна рада» (присутність соціальних низів – черні) в символ національної трагедії, адже вибори на гетьманство Івана Брюховецького значною мірою уособлюють деструктивні процеси в Україні (слово «чорна» набуває негативної конотації).

Після цього відбувається перенесення виділених значень на образ-символ. Виникає розуміння, що саме митець намагався в нього вкласти, як саме використав у літературному творі. Школярі усвідомлюють процес перетворення конкретного образу, зокрема залізниці, в масштабне семантичне утворення з цілою системою необхідних М. Коцюбинському значень (первісно цих значень у залізниці немає, вони з'являються тільки завдяки художньому мисленню автора). У такий спосіб окремий образ стає символічним, домірним загальною художній картині міста, створений в новелі «Intermezzo».

Проте образи-символи мають не тільки проблемно-тематичний чи ідейно-світоглядний вимір, але й образний. У зв'язку із цим необхідно підкреслити важливість аналізу й того, як автор «портретує» символ, яких зовнішніх рис йому надає (там, де це можливо). Це окремий предмет для розмови разом із учнями, особливо там, де образ-символ набуває вигляду статичного об'єкту (наприклад, камінний хрест у В. Стефаніка, сойчине крило, зів'яле листя в І. Франка, струна в О. Кобилянської) або художньої персони (Прометей у Т. Шевченка, Блакитна Панна в М. Вороного, скутий орел в Олександра Олеся, наречена в П. Тичини). Здебільшого в центрі уваги учасників навчального процесу опиняються художні деталі, які мають важливе значення для розуміння символу. Зокрема, сойчине крило залишилося від убитої пташки; Прометей проходить через смертельні муки, яких йому завдає орел; струна уривається, що спричинює смерть героїні; воли ревуть через голод і т. д. Саме ці особливості дають підстави для певних висновків щодо змістового навантаження символів, а також для визначення їхньої художньої ролі. Такий підхід впливає з вимоги, «що після питання, яке передбачає пошук деталей, повинні йти запитання щодо розкриття їхнього смислу і функцій у тексті» (Кривокінь, 2007, с. 18). Тому потрібно давати відповідь на питання:

Чому письменники наділили образи-символи саме такими властивостями?

Як це слід співвідносити зі змістом літературних творів?

Які змістові особливості написаного автором виражені в названих деталях?

Така робота стає підставою для додаткової візуалізації образів-символів, що сприяє їх запам'ятовуванню та посиленню образних уявлень школярів від літературного тексту. Виділення ключових деталей у зображенні спонукає учнів до вдумливого опрацювання цього художнього феномену, адже «особливості літературного спостереження в процесі формування в учнів умінь аналізувати образи-символи полягають у створенні необхідних умов для інтерпретації художнього твору» (Іващенко, 2018, с. 82). Ці деталі мають обов'язково бути зачитаними й прокоментованими на уроці. Як доповнення такої роботи – малювання, «усне малювання» (усний уявний опис) або письмовий опис образу-символу, коментування відповідних ілюстрацій, створених художниками-професіоналами. Усе разом має посилити художні, здебільшого зорові, враження школярів, забезпечити багаті уявлення про візуальні сторони образу-символу. Тут є простір для проведення конкурсів: на кращий малюнок-зображення символу, на найбільш багатий опис цього образу, інколи – на його макетування (наприклад, образу камінного хреста з допомогою картону чи іншого матеріалу). Оскільки образи-символи часто співвідносні з явищами абстрактного характеру, тому корисним буде й посилення їх зображення цитатними підписами, узятими з літературного твору, які стосуються символу.

У результаті учні мають прокоментувати, яким вони уявляють образ-символ, які асоціації він у них викликає. Формування образних уявлень – один із напрямків художнього розвитку дітей.

Як ви уявляєте образ Блакитної Панни? Опишіть його.

Із якою символічною метою М. Коцюбинський використав деталь «залізна» в змалюванні «руки города»? Як би ви її відтворили на папері?

Чому Олександр Олесь порівнює мову зі скутим орлом? У чому полягає особливість цього образу?

Який зміст образу зів'ялого листя в поетичній збірці І. Франка? Чому невдале кохання автор асоціює з осіннім листям?

Подані запитання ілюструють навчальну потребу в тому, щоб під час вивчення образів-символів перебували у взаємодії різні типи мислення – логічне й образне. Роль кожного окрема, проте мета спільна – створити у свідомості школярів об'єднане утворення, що включає в себе розуміння змісту символу та багате образне уявлення на його основі.

Як продовження окреслених вище видів діяльності бачимо ще один: долучення школярів до процесу символізації, спрямованого на розвиток розуміння, у який спосіб образ перетворюється на символ. «Незалежно від волі автора художнього твору читач може віднаходити в тексті символи і, пізнаючи їхню семантичну невичерпність, наповнювати власним змістом, адже символ не нав'язує жодних значень, лише виокремлює поле для їхнього виникнення і визначає напрям духовного пізнання» (Демидюк, 2006, с. 49). Після осмислення образу «залізної руки городу» в новелі М. Коцюбинського «Intermezzo», який учні кваліфікують символом здебільшого за допомогою вчителя, їм можна запропонувати інтелектуальну роботу з визначення можливого символічного значення художніх утворень, які є в тексті, але не визнані символами. У межах хронотопу «місто» до фрагменту «приїзд ліричного героя до села» на таку роль, на нашу думку, можуть претендувати ціла низка образів.

Мовно-художні образи	Їх можливий символічний зміст (за версією учнів)
Многоголовий звір	
Хвиля	
Планети	
Орбіти	
Заїзд	
Хата	
Химерна сітка	
Зелений хаос	
Велика тиша	

Школярі мають віднайти ці образи в новелі М. Коцюбинського і, виходячи з контексту, у якому вони перебувають, запропонувати власні версії можливих символічних значень. Вони, з одного боку, виконують процедуру «відсторонення» – виокремлення образу, що претендує бути символічним, а з іншого – максимального врахування контекстної ситуації, адже тільки в ній це утворення приростає непрямыми словниковими значеннями. Крім пропонованих учителем, учням слід також надавати право самостійно визначати мовно-художні образи, які, на їхню думку, доцільно вважати символами. Безперечно, у межах хронотопу «місто» в новелі «Intermezzo» всі словесні конструкції, які несуть символічне навантаження, відображають тему «людина й урбанізований соціум», а тому взаємодіють із головним відповідним утворенням – «залізна рука города». Така робота не суперечить визначенню символу, зроблене Г.-Г. Гадамером: «Символ, тим часом, досвід символічного має на увазі, що окреме, особливе постає як уламок буття, здатний з'єднатися з відповідним йому уламком у цілісність, або також, що це – давноочікувана частинка, яка доповнює до цілого, фрагменту життя...» (Гадамер, 2001, с. 79). На цій основі доцільно вибудовувати всю роботу на уроці, шукаючи точки й лінії взаємодії образів-символів з аналогічними утвореннями, а також з усією образно-змістовою структурою художнього тексту або його частини.

Під час вивчення низки інших літературних творів аналогічні взаємодії символічних утворень, на наш погляд, також повинні зацікавлювати вчителя та учнів. Наприклад, камінний хрест і горб (новела В. Стефаніка «Камінний хрест»), орел – неситий; Прометей – жива душа – всі язики (поема Т. Шевченка «Кавказ»), Мойсей – діти – Єгошуа; гебреї – номади – Авирон – Датан (поема І. Франка «Мойсей») та ін. У драмі-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка розгорнула широку міфолого-символічну систему, де більшість міфологічних персонажів утілюють певні сторони внутрішнього чи зовнішнього буття людини. Усе разом дозволяє розглядати на уроці не поодинокі образи-символи, а цілий символічний простір, наявний в багатьох текстах української літератури

Висновки. Можна стверджувати, що значна кількість літературних творів, передбачених для вивчення в середній школі, включає в себе процес символізації як важливу грань авторської манери зображення. Це створює можливості для широких комплексних зусиль учнів під час опанування названого художнього явища. На наш погляд, образи-символи обов'язково повинні потрапляти в процес контекстного вивчення,

коли вся художня картина, яку створив письменник, виконує роль середовища, у якому сформовано ці образи, а тому їх треба розглядати виходячи з тієї системи значень, яку закладено у твір. Ураховуючи слова Г.-Г. Гадамера, що символ – лише «уламок» окремої цілісності, робимо узагальнення: осмислювати його зміст і художню роль на уроках української літератури неможливо без оцінки інших структурних елементів літературного твору, адже вони разом формують семантичне поле, необхідне автору.

Список використаних джерел

- Гадамер, Г.-Г. (2001). Актуальність прекрасного. Мистецтво як гра, символ і свято. В кн. *Герменевтика і поетика*. (с. 51-99). Київ: «Юніверс».
- Демидюк, Л. (2006). Символ як засіб організації художнього тексту (за романом І. Павлюка «Мезозой»). *Слово і Час*, 7, 49-55.
- Дреєр, Й. (2011). Символ і теорія життєсвіту: «Трансценденція життєсвіту і подолання її за посередництва знаків і символів». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 3-25.
- Загайська, Д. Л. (2016). Співвідношення символу та метафори, алегорії, образу, знаку як засобів художньої виразності. *Теорія мистецтва*, 5, 17-23.
- Зеленська, Я. Ю. (2009). Проблема вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі української літератури. *Вісник Запорізького національного університету*, 2, 81-84.
- Івашенко, А. (2018). Особливості літературного спостереження в процесі формування в учнів умінь аналізувати образи-символи. В кн. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки* (Т. 4, с. 81-84). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Кононенко, В. (2010). Сміслові конотації у структурі тексту. *Мовознавство*, 2-3, 146-155.
- Косенко, Н. (2005). Розвиток в учнів здатності до зіставлення художніх образів. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 10, 34-35.
- Кривокінь, Л. В. (2007). Аналіз художнього образу в процесі вивчення літературного твору. *Зарубіжна література в школі*, 15/16, 17-22.
- Селіванова, О. О. (2011). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.

References

- Demydiuk, L. (2006). Symbol yak zasib orhanizatsii khudozhnoho tekstu (za romanom I. Pavliuka "Mezozoi") [Symbol as a means of organizing a literary text (based on I. Pavliuk's novel "Mesozoic")]. *Slovo i Chas [Word and Time]*, 7, 49-55 [in Ukrainian].
- Dreier, Y. (2011). Symbol i teoriia zhyttiesvitu: "Transtsendentsiia zhyttiesvitu i podolannia yikh za poserednytstva znakiv i symvoliv" [Symbol and the theory of life-world: "Transcendence of the Life World and Overcoming It through the Mediation of Signs and Symbols"]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: Theory, Methods, Marketing]*, 3, 3-25 [in Ukrainian].
- Gadamer, H.-G. (2001). Aktualnist prekrasnogo. Mystetstvo yak hra, symvol i sviato [The relevance of the beautiful. Art as game, symbol and celebration]. In. *Hermenevtyka i poetyka [Hermeneutics and poetics]* (pp. 51-99). Kyiv: "Iunivers" [in Ukrainian].
- Ivashchenko, A. (2018). Osoblyvosti literaturnoho sposterezhennia v protsesi formuvannia v uchniv umin analizuvaty obrazy-symvoly [Peculiarities of literary observation in the process of forming students' skills to analyze images-symbols]. In. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky [Scientific Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Psychological and pedagogical sciences]* (Vol. 4, pp. 81-84). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
- Kononenko, V. (2010). Smyslovi konotatsii u strukturi tekstu [Semantic connotations in the structure of the text]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 2-3, 146-155 [in Ukrainian].
- Kosenko, N. (2005). Rozvytok v uchniv zdatnosti do zistavlennia khudozhnikh obraziv [Development of pupils' ability to compare artistic images]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh Ukrainy [World Literature in Secondary Schools of Ukraine]*, 10, 34-35 [in Ukrainian].
- Kryvokin, L. V. (2007). Analiz khudozhnoho obrazu v protsesi vyvchennia literaturnoho tvoruv [Analysis of the artistic image in the process of studying a literary work]. *Zarubizhna literatura v shkoli [Foreign literature in school]*, 15/16, 17-22 [in Ukrainian].
- Selivanova, O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
- Zahaiska, D. L. (2016). Spividnoshennia symvoly ta metafory, alehorii, obrazu, znaku yak zasobiv khudozhnoi vyraznosti [The relationship between symbol and metaphor, allegory, image, sign as means of artistic expression]. *Teoriia mystetstva [Theory of Art]*, 5, 17-23 [in Ukrainian].
- Zelenska, Ya. Yu. (2009). Problema vyvchennia poniattia pro obraz-symvol u shkilnomu kursu ukrainskoi literatury [The problem of studying the concept of image-symbol in the school course of Ukrainian literature]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhzhia National University]*, 2, 81-84 [in Ukrainian].

BONDARENKO A., BONDARENKO Y.

Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

STUDYING IMAGES-SYMBOLS AT UKRAINIAN LITERATURE LESSONS

Admitting that literature is an art of the word, we should acknowledge that students' work at the level of language organization of the text, which includes images-symbols, is of great importance. The paper's author reveals his own methodological and literature studies propositions concerning an important didactical problem, i.e. the complex study of images-symbols on the basis of chronotopical structure of literature sources, their ideas and themes, word expression of symbolical creations. The main idea of the paper is that comprehension of images-symbols, their contents and artistic value should be based on the complete systematic analysis of a piece of literature, being a part of it. Images-symbols should be treated as specific «debris» (H.-G. Gadamer) of an artistic structure of the text in which they are an organic part and therefore can be explained only as its component.

The author illustrates his statements with the help of enormous literature material, included to the school curriculum. This include works by T. Shevchenko («Caucasus»), P. Kulish («The Black Council»), I. Franko («Faded Leaves», «Jay's Wing», «The Legend about Eternal Life»), M. Kotsiubynskyi («Intermezzo»), V. Stefanyk («The Stone Cross») etc. It is demonstrated on the example of some of these pieces of literature that symbolic images play a unifying and generalizing role in the organization of a literary text, ensuring the expression of author's main ideas. This is why the scientist suggests studying symbolic images at the final stage of literary work analysis, when students have mastered the entire system of meanings, which are embedded in the text, and the specificity of their figurative expression with the help of many other means used by the writer. As a result, the study of symbols becomes a kind of climax in the comprehension of a literary source by schoolchildren, becoming the quintessence of the artistic picture that students are trying to master. Therefore participants of the educational process should be given the task to comprehend author's understanding of key worldview phenomena, i.e. the images of cosmos (nature), God, man, society and nation.

Key words: *image-symbol, symbolization, generalization, abstract, concrete, «alienation», artistic detail, chronotope, ideological and thematic content.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2024 р.

УДК 378.014.3:005.6

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317666](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317666)

ІГОР ВЕРБОВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0001-7202-3429

ВІТАЛІЙ ЧИПОРНЮК

ORCID: 0009-0003-1304-7895

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті акцентовано увагу на сутності та значенні поняття «якість вищої освіти». Виокремлено основні етапи розвитку й реалізації системи управління якістю вищої освіти та запропоновано заходи щодо її вдосконалення в сучасних трансформаційних умовах.

Ключові слова: *освітній процес, заклад вищої освіти, акредитація освітніх програм, якість освітніх послуг, управління якістю, цифровізація освітнього процесу.*

Постановка проблеми. У сучасних трансформаційних умовах українського суспільства питання модернізації та підтримання належного рівня вищої освіти залишається вкрай важливим вектором виходу українського ринку освітніх послуг на міжнародну арену. Від системи якості вищої освіти залежить майбутнє країни, її трудовий та людський потенціал та конкурентоздатність на ринку праці.

Сьогодні якісна вища освіта є важливим індикатором добробуту, а також засобом, який допомагає досягати соціальної й культурної гармонії та сприяє економічному прогресу. Це питання обговорюється як на державному, так і міжнародному рівнях.

Запровадження системи управління якістю освіти значно посилює управлінські можливості закладу вищої освіти: система забезпечує чіткий розподіл відповідальності за кожен етап виконання процедур, підвищує прозорість організаційної структури, оптимізує бізнес-процеси та функції закладу. Відповідно, це сприяє посиленню конкурентоспроможності через надання якісної освіти та розробку інноваційних